

УДК 140.8+141+314.156.316.347+17.022.1
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.3.10>

Козленко Павло Юхимович

кандидат філософських наук,
голова правління

Громадської організації «Одеський центр дослідження Голокосту»
вул. Садова, 10, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0000-4660-852X

МОРАЛЬНО-ПРАВОВА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГЕНОЦИД: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ РАКУРС

Актуальність дослідження. Геноцид, тобто дії по знищенню національних або етнічних груп – одне з найстрашніших злочинів, відомих людству. Особи, які вчинили цей злочин, можуть бути притягнуті до відповідальності як національними судами різних держав, так і міжнародними трибуналами. На відповідальну за геноцид державу можуть бути накладені суворі міжнародні санкції.

«Злочин із злочинів» (*the crime of all crimes*) – так характеризується геноцид в деяких актах міжнародних трибуналів. Але як відрізнити геноцид від інших, не менш страшних злочинів? Дана проблема має надзвичайне практичне значення. Адже право – це лише частково мистецтво добра і справедливості, а частково – формальний варіант сприйняття законів.

Залежно від конкретної юридичної кваліфікації діяння може мати дуже різні правові наслідки. У тому числі потрапляти або не потрапляти в сферу дії тих чи інших національних законів, міжнародних конвенцій і міжнародних трибуналів. Саме тому величезне значення представляє Глобальна морально-правова імплементація відповідальності за геноцид.

Метою роботи є дослідження морально-правової імплементації відповідальності за геноцид з точки зору соціальної філософії для отримання всебічної картини розуміння цього явища у сьогоденні та його попередження у подальшому. **Об'єкт дослідження** – суспільні відносини, пов'язані з широким спектром дій проти миру і безпеки людства, які потрапляють під визначення «геноциду» як злочину. **Предмет дослідження** – поняття «геноциду» у міжнародному праві; вивчення правової відповідальності за геноцид; розуміння моральної відповідальності з боку окремої особистості, соціальної групи, соціуму, суспільства і держави за імплементацію технології геноциду.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Для проведення даного дослідження були застосовані наступні загальнонаукові методи: історичний метод; системно-структурний метод; метод синтезу; функціональний метод.

Результати дослідження. «Геноцид» буквально означає «Вбивство роду» (поєднання грецького та латинського коренів). Незважаючи на своє античне звучання, термін був винайдений відносно недавно, в 1933 році, а нормативне юридичне значення придбав в 1948 році. Автор терміну «геноцид», а в значній мірі і автор формулювань сучасних норм міжнародного права стосовно геноциду, – Рафаель Лемкін, польський і американський юрист єврейського походження.

Міжнародному кримінальному праву відомі чотири основних види міжнародних злочинів: злочин геноциду, злочини проти людяності; військові злочини; злочин агресії. Зокрема, саме ці злочини знаходяться в юрисдикції Міжнародного кримінального суду, а визначення їх складів можна знайти в статуті цього суду (Римському статуті). Ці склади частково перетинаються: так, військові злочини, що здійснюються в масовому масштабі, можуть бути визнані злочином проти людяності, а в разі вчинення їх проти певної етнічної або національної групи – геноцидом. Все це страшні злочини, але все ж вони не повністю тотожні.

Правове визначення геноциду вперше було дано в Конвенції ООН про попередження злочин геноциду і покарання за нього від 1948 року (ст. II), а потім повторено в Римському статуті від 1998 року (СТ. 6).

У ХХ столітті людство зробило великий крок вперед, практично одностайно оголосивши «геноцид» міжнародним злочином, що карається в усьому світі. Це великий прогрес у порів-

нянні з попереднім століттям. Безсумнівно, і в XXI столітті цей процес триває. Як відомо, основа превенції-невідворотності покарання. У майбутнього Міжнародного трибуналу буде багато роботи з викорінювання геноциду та інших міжнародних злочинів. Не повинні вислизнути від уваги міжнародного правосуддя і нинішні трагічні події в Україні...

Ключові слова: людина, життя людини, агресія, ненависть, геноцид, мораль, право, цінності, морально-правова імплементація, відповідальність.

Вступ. У контексті становлення і розвитку міжнародного гуманітарного права, піднесення цінності людського життя як з її біологічної, так і з соціальної, культурної та цивілізаційної сторін поступово продукується питання стосовно виділення в ряді нормативних правових актах (як національного, так і міжнародного значення) захисту людей в умовах військових конфліктів. У зв'язку з цим в кримінальних законах ряду країн почали з'являтися злочини проти миру і безпеки людства. Шлях закріплення даних норм був не швидким, і відправною точкою йому послужив Нюрнберзький процес 1946 року. Спочатку міжнародне право, а потім і національні правові системи стали вводити термін «геноцид» в систему юриспруденції і позначати його як кримінально каране діяння.

Для глибокого і всебічного розуміння даної проблеми необхідно комплексне розуміння терміну «геноцид» і сфери його застосування. Це відіграє величезну роль для визначення кола злочинів і ступеня покарання. Крім того, останнім часом зважаючи на агресію росії, зокрема, подій у Бучі, прояви геноциду з боку терористичного руху «хамас» по відношенню до Ізраїлю та його населення, зріс інтерес міжнародних правоохоронних органів не тільки до сучасних проявів геноциду, але і розуміння ступеня відповідальності окремої людини, групи осіб, соціальної групи, держави за застосування масового геноциду або його форм, що є важливим для створення глобальних і локальних прецедентів засудження геноциду з моральної позиції і з точки зору кримінального закону.

Проблематика і багатоаспектність заявленої проблеми викликає необхідність її всебічного дослідження.

Мета роботи – дослідити морально-правову імплементацію відповідальності за геноцид з точки зору соціальної філософії для отримання всебічної картини розуміння цього явища у сьогоденні та його попередження у подальшому.

В якості основних **завдань** дослідження виділяються:

1. Проаналізувати розуміння терміну «геноцид» у міжнародному праві.
2. Дослідити кримінально-правову характеристику геноциду.
3. Розглянути кримінальну відповідальність за геноцид на прикладі зарубіжного досвіду.
4. Розмежувати геноцид і суміжні склади злочинів.
5. Вивчити моральну складову відповідальності за геноцид.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з широким спектром дій проти миру і безпеки людства, які потрапляють під визначення «геноциду» як злочину.

Предметом дослідження можемо виділити: поняття «геноциду» у міжнародному праві; вивчення правової відповідальності за геноцид; розуміння моральної відповідальності з боку окремої особистості, соціальної групи, соціуму, суспільства і держави за імплементацію технології геноциду.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Для проведення даного дослідження застосовувалися наступні загальнонаукові методи: історичний метод: для того, щоб простежити шлях закріплення геноциду як злочину в міжнародному праві і національних законах ряду держав; системно-структурний метод: при розгляді елементів поняття геноциду і ознак складу злочину; метод аналізу при вивченні різних точок зору вчених про об'єктивну сторону геноциду; метод синтезу при вивченні поняття геноциду в кримінальних законах окремих країн і об'єднання спільних рис для розуміння впливу на них норм міжнародного права; функціональний метод: при виявленні впливу норм міжнародного права на закріплення геноциду як злочину в міжнародних кримінальних законах.

Результати дослідження. Загальноприйнятим є положення, що вперше термін «геноцид» був введений в обіг Рафаелем Лемкіним, польським юристом і громадським діячем. На п'ятій міжнародній конференції з уніфікації міжнародного кримінального права, що проходила з 14 по 20 жовтня 1933 року в Мадриді, професором Лемкіним вноситься пропозиція про оголошенні дій, спрямованих на знищення або руйнування расових, релігійних або соціальних груп, варварським злочином по міжнародного права. Рафаель Лемкін вважав, що даний злочин містить два компоненти:

1) акт варварства, який виражається в посяганні на життя людей або ж підриві економічної основи існування даної групи осіб;

2) акт вандалізму, що виражається у знищенні культурних цінностей шляхом:

– передачі дітей однієї групи людей іншій групі;

– примусового і систематичного вилучення характерних елементів культури даної групи осіб;

– заборони вживати рідну мову навіть в особистих відносинах;

– систематичне знищення книг мовою групи, руйнування музеїв, шкіл, історичних пам'яток, культових та інших установ, культурних об'єктів групи або ж заборони користуватися ними.

Звичайно, вищенаведений варіант складений з урахуванням розуміння Рафаелем Лемкіним необхідності міжнародного визнання терміну «геноцид» і його імплементації в систему норм міжнародного права. Тому ряд положень щодо тлумачення геноциду були ним названі раніше, але свідомо не позначені на конференції в Мадриді. До того ж у нього не було до того моменту широкого матеріалу, що з'явився після Другої світової війни. Необхідно відзначити, що це був великий крок до створення нового комплексного розуміння злочину, що зазіхає на безпеку всього людства в цілому. На той момент ідеї Лемкіна так і не отримали правового закріплення. Даний термін на міжнародно-правовому рівні вперше отримав визнання в Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього (прийнята резолюцією 260 (III) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 року) [1].

Стаття 2 цього документа так визначає геноцид: під геноцидом розуміються такі дії, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

a) вбивство членів такої групи;

b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи;

з) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення вона;

d) заходи, розраховані на запобігання дітонародження в середовищі такої групи;

e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

Така дефініція дає більш ємне і загальне уявлення про даний злочин, що дозволяє сприймати його і національним правовим системам. Визначення геноциду на міжнародному рівні є модельним та імплементується різними країнами не однаково. У національних кримінальних законах геноцид може відображатися як в одній, так і декількох статтях. Найпоширенішим у світі способом імплементації норм міжнародного права про геноцид є включення відповідного складу злочину до Кримінального кодексу, як правило, у вигляді однієї статті. Це стосується, перш за все, тих країн, де Кримінальний кодекс визнається, єдиним джерелом кримінального право.

В Україні у статті 442 Кримінального кодексу від 05.05.2001 практично повторюється «конвенційне визначення» геноциду, під яким розуміється «діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу» [2].

Як ми бачимо, дефініція геноциду в міжнародних нормативних правових актах закріпилася не відразу і не в тій редакції, яку пропонував Р. Лемкін. Однак необхідність позначення даного складу злочину стала очевидною після закінчення Другої світової війни. Це зумовило появу Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього в 1948 році.

Коли ми досліджуємо геноцид, необхідно зазначити, що він є тяжким міжнародним злочином з усіх сторін дослідження. Так, у вузькому змісті міжнародні злочини являють собою діяння осіб, що втілюють злочинну політику держави, як би персоніфікують міжнародні злочини держави. Коли ми будемо давати більш широкий варіант визначення, то зупинимося на трактовці юристів Одеської обласної організації «Комітет виборців України», які у межах реалізації ініціативи «Трибунал для путіна» надали таке важливе роз'яснення: «Міжнародні злочини – суспільно небезпечні умисні посягання на життєво важливі інтереси міжнародного співтовариства, основи існування держав і народів – міжнародний мир і міжнародну безпеку. Такі посягання є порушенням державою міжнародно-правових норм, що мають основоположне значення для забезпечення міжнародного миру і безпеки, захисту людської гідності та довірили» [3].

Зазначимо, що Перелік воєнних злочинів і злочинів проти людяності зокрема міститься в текстовій базі чотирьох Женевських конвенцій та додаткових протоколах до неї, а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

У статті 6 «Геноцид» Римського статуту Міжнародного кримінального суду написано: «Для цілей цього Статуту «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- e) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи» [4].

На жаль, необхідно зазначити, що Верховна Рада України не ратифікувала цей статут.

Підкреслимо, що «грубим порушенням Женевських конвенцій може бути порушення таких правил ведення війни:

1. Напад на цивільних, атака їх власності або цивільних адміністративних будівель.
2. Залучення дітей до бойових дій.
3. Напад на медичний персонал, лікарні і карети швидкої допомоги.
4. Перешкоджання наданню гуманітарної допомоги цивільному населенню, яке її потребує.
5. Примус цивільного населення до давання будь-яких показань чи розповіді будь-якої інформації.
6. Грабування цивільного населення.
7. Примус цивільного населення воювати на стороні окупаційних військ.
8. Переміщення цивільного населення на територію держави-окупанта.
9. Жорстоке поводження з полоненими.
10. Заборона використання видів озброєння, які через невибірковість цілей становлять пряму небезпеку для цивільного населення.
11. Атака атомних електростанцій та інших об'єктів, знищення яких може призвести до витоку небезпечних речовин.
12. Атака будівель, що є історичними пам'ятками, культурною чи духовною спадщиною» [3].

Як бачимо, за часи агресії шизо-фашистського терористичного угруповання «російська федерація» було порушено майже всі норми міжнародного права.

Тому підхід, що визначає склад злочину поняття «геноцид» як формально-матеріальний, бачиться нам найбільш точним.

При цьому безпосереднім об'єктом геноциду є безпека людства, а додатковим – життя і здоров'я людини. Посягання на безпеку людства відбувається через безпеку національних, етнічних, расових і релігійних груп, тобто опосередковано. Отже, безпеку даних груп, під якою розуміються суспільні відносини, що забезпечують об'єктивну відсутність загроз соціального характеру існуванню національної, расової, етнічної чи релігійної групи, слід визнати основним безпосереднім об'єктом геноциду.

Суб'єктивна сторона виражається в прямому сенсі. При цьому необхідним елементом суб'єктивної сторони геноциду є мета повного або часткового знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи, що є основною відмінною рисою даного злочину.

Одними з головних принципів кваліфікації злочину є точність і повнота. Точність означає, що повинна бути обрана стаття, частина або пункт статті (при їх наявності), які містили б в собі ознаки складу злочину, найбільш точно описують вчинене діяння. Повнота ж означає, що повинні бути встановлені всі кримінально-правові норми (тобто статті, їх частини, пункти), які містять в собі ознаки складу злочину, що відповідають вчиненому діянню (діянням). Тому для вірної кваліфікації, щоб вона не була недостатньою або зайвою, і слід провести межі між геноцидом і низкою злочинів, зокрема, – проти особистості, екстремістської спрямованості, проти миру і безпеки людства.

Коли ми досліджуємо проблему відповідальності за геноцид неминуче встає питання моральної площині. Сучасна мораль, засуджуючи насильство, тим не менш, мириться з ним, як з неминучим злом, в тих випадках, коли мова йде про забезпечення безпеки людей або про примус по відношенню до тих, хто представляє собою загрозу для суспільства. Політичне насильство, однак, досить часто здійснюється по відношенню до людей, абсолютно ні в чому не винних, до людей, які стають жертвами насильницьких дій в силу приналежності до тієї чи іншої національної чи релігійної групи або просто випадково.

Геноцид не є приналежністю тільки варварських часів. Протягом ХХ століття масові вбивства, в яких жертви вибиралися за етнічною і релігійною ознакою, проходили в різних частинах планети, в тому числі – в країнах із великими та усталеними традиціями законності і поваги до індивідуальності. Вбивали вірмен, євреїв, курдів, ромів, українців, хорват і представників багатьох інших національностей та етносів...

Масові вбивства і геноцид – особливий вид політичного насильства. Від інших видів терору і репресій геноцид відрізняється не тільки масштабами (масові репресії проти політичних супротивників можуть забрати не менше життів), але і ступенем залученості в Акти насильства не тільки владної еліти і співробітників каральних органів, а й практично всього населення даної території. На відміну від усіх інших видів насильства, геноцид здійснюється самим народом. Геноцид – це злочин, що характеризується не тільки величезною кількістю жертв, але і ще більшим числом злочинців. Тому, хоча акти геноциду настільки жахливі і безглузді, настільки сильно суперечать нормам людської моралі, що існує спокуса оголосити масові вбивства справою хворих людей, звести все до масового божевілля, помутніння свідомості, це було б в корені невірно. Більшість тих, хто бере участь в актах геноциду, психічно здорові люди.

Геноцид може бути пояснений економічними або політичними причинами-зіткненням інтересів великих економічних суб'єктів, боротьбою еліт, прагненням порушити сформовану рівновагу і т. д.

Що штовхає людей на масові вбивства? Багато хто схильний вважати, що злочинна влада або екстремісти-демагоги як би «спокушають» суспільство, «заражаючи» людей божевільними і жорстокими ідеями. Але геноцид ніколи не виникає на порожньому місці. Для того, щоб цілком нормальні добропорядні люди раптом стали вбивати своїх, що говорять іншою мовою або моляться іншому Богу сусідів, з якими вони до цього, нехай і без особливої любові, багато років прожили разом, недостатньо появи злочинця або маніяка в якості керівника держави.

Злочинці і авантюристи на політичній арені є завжди, і заклики до вбивства і насильства в тій чи іншій формі існують, практично, в будь-якій країні, скрізь є екстремістські організації.

Важливо зрозуміти, в якому випадку середня людина стає сензитивною до божевільних кривавих закликів.

Прагнучи пояснити явище геноциду, американський вчений Ірвін Стауб вводить поняття «важких часів», які, на його думку, завжди передують геноциду. Важкі часи – це не обов'язково найважчий або дуже важкий період соціально-економічного розвитку країни. Важкі часи є відчуттям депресії, безнадійності, оточення ворогами, відчуття несправедливості, що здійснюється по відношенню до «мого народу», «моєї релігії», «мого міста». Саме цей комплекс почуттів, по Стаубу, є необхідною передумовою масових вбивств і геноциду [5].

За роки «важких часів» в суспільстві накопичуються роздратування і агресія, які потім знаходять вихід у варварських актах геноциду [5].

Другою, абсолютно необхідною умовою геноциду є наявність ворога, який, по-перше, відповідальний за неприємності і нещастя, і, по-друге, з усуненням якого стане краще. Інакше кажучи, геноцид здійснюється не тільки, як помста. Досвід геноцидів, які здійснювалися, в показує, що більшість людей, в геноцидах брали участь, не тільки мстять цьому ворогові за ті проблеми, які з-за нього, як вони вважають, вини виникли, а й сподіваються, що усунення ворога допоможе у вирішенні цих проблем. Не в тому (не тільки в тому) справа, що «вони» винні в наших нещастях, а в тому, що, якщо «їх» не стане, то життя стане краще.

Геноцид є неможливим без гострого почуття ненависті до народу або релігії, призначеним на роль жертви. Ця ненависть повинна бути настільки сильною, що дозволяє людині порушувати навіть заповідь «Не вбий» і продовжувати вважати себе цілком гідним Царства Божого. Ця ненависть довго виховується і розвивається. Коріння її – в соціалізації людини, за яку відповідають батьки, оточення, держава, в шкільних підручниках, де розповідається про те, яким чудовим було життя моїх предків в минулому, коли ще не було «їх», яким могутньою, прекрасною і справедливою було моя держава до того, як прийшли або навіть напали «вони», про те, які жахливі змови «вони» завжди будували проти моєї країни. Коріння ненависті – в диких уявленнях, що зв'язують злочинність з будь-яким одним етносом, в псевдонаукових публікаціях, що обґрунтовують те, що іншого ставлення «вони» і не заслуговують. Все це готує людей до участі в акті геноциду, переконує потенційних вбивць в тому, що жертви, загалом, і не заслуговують іншої долі.

В кінці шістдесятих років канадський вчений Мелвін Лернер розробив «теорію віри в справедливий світ». Відповідно до цієї теорії люди вважають за краще вірити, що світ, в якому вони живуть, іманентно справедливий. Добро в ньому винагороджується, а зло карається, чесна праця веде до успіху, а шахрай, врешті-решт, залишається ні з чим. Наслідком цієї віри є, зокрема, жорстоке ставлення до жертв різних нещасть – якщо людині не пощастило, значить, він сам і винен. Адже, якщо не пощастило хорошій людині, значить, світ є несправедливим [6].

Природно, не всі люди мають однакову схильність брати участь в актах геноциду. Імовірність участі підвищують авторитарність, погану освіту, низька самооцінка, низький рівень соціальної адаптованості, відчуття себе аутсайдером і невдахою. Учасники погромів – люди, які не вміють працювати на відстроченій мотивації, вони вимагають результатів негайно. Але негайні зміни – це не реальне життя, в ньому все змінюється поступово, а чудеса-казка, Добра або страшна. Погром і є втіленням такої казки, коли вороги зникнуть і всі твої проблеми вирішаться, як за помахом чарівної палички.

Погромники абсолютно не підготовлені до опору. Вони вважають, що опору чиниться не буде, що жертви, в принципі, не здатні до опору і згодні бути жертвами. Уявлення про непротивлення, з одного боку, і про повну безкарність, з іншого, входять і в ідеологію геноциду і в особисті відчуття учасників погромів. Вони не думають про те, що можуть бути покарані. Вони не вірять, що їх можуть вбити, захищаючись, ті, на кого вони нападають. Будь-яку шкоду, завдану їм в ході погрому, вони сприймають як агресію з боку жертв і як порушення якоїсь неписаної конвенції. Вони абсолютно переконані в тому, що ніколи не постануть перед судом (офіційним або громадським). Через все це в небагатьох випадках, коли жертви, незважаючи на

багаторазово перевершують сили нападників, починають чинити опір, цей опір буває досить ефективним. Це стосується і фізичного опору, і опору морального.

Важливо розуміти, що крім жертви і погромника в актах геноциду є і третій учасник – свідок. Геноцид завжди спрямований проти меншості, і, якщо, наприклад, підпалюють будинок одного представника будь-якої іншої національності, що живе в інонаціональному оточенні, то, природно, паліїв буде всього кілька людей. У той же час натовп, яка стоїть навколо і начебто ніякого насильства сама не здійснює, налічує десятки людей. Відомо, що жоден геноцид, жоден випадок масових вбивств не відбувався без такого натовпу і бурхливо висловлюваного схвалення тих, хто не бере участі в актах насильства.

Роль свідків виключно важлива. Без їх схвалення та підтримки масове насильство неможливе. Люди не роблять того, що соромно робити, і ті, хто бере участь у актах насильства, потребують, щоб їхні дії були визнані акціями героїчними та правильними. Свідками, строго кажучи, є і сусіди, і співгромадяни, і світова спільнота. Засудження з усіх цих рівнів, соціокультурна, соціопсихологічна ізоляція (якщо немає можливості юридичного переслідування) можуть заронити в погромників сумніви в правильності їх дій, а значить і знизити ймовірність нових актів геноциду.

Висновки:

1. Геноцид є по своїй суті міжнародним злочином, тому що, відбувається в рамках єдиної злочинної політики цілої держави і несе загрозу всьому людству, тому може бути предметом розгляду в спеціалізованих міжнародних судах і трибуналах. Ряд країн вводять відповідальність за геноцид як злочин у національних кримінальних законах. Україна в даному ряду не є винятком, закріплюючи геноцид як злочин у статті 442 Кримінального кодексу від 05.05.2001. Поняття геноциду і його сутність отримали правове затвердження в 1948 р. в Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього. Геноцид є комплексом злочинів, у зв'язку з чим кримінальне законодавство тієї чи іншої держави розуміє його по-своєму, проте обов'язково з опорою на норми вищезгаданої Конвенції.

2. Даний злочин зазіхає на безпеку людства опосередковано через безпеку певних соціальних груп (національних, етнічних, расових або релігійних). Специфіка геноциду відображається в спеціальній цілі як елементі суб'єктивної сторони злочину. Вона передбачає в якості реалізації злочинного умислу повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої.

3. Через сувору моральну та кримінальну відповідальність за геноцид необхідно вкрай точно визначати ознаки складу злочину в тому чи іншому діянні. Часом важко відмежувати геноцид від ряду злочинів проти особистості, злочинів екстремістської спрямованості та інших злочинів проти миру і безпеки людства.

4. Оскільки причини геноциду криються в природі людини, тому необхідно починати профілактичну роботу з виховання окремого індивіда. Важливо не тільки донести до людини думку про негативність геноциду, а й навчити його розпізнавати ознаки геноциду, прищепити прагнення сприяти виявленню випадків порушення прав людей. Створити методи заохочення за таку діяльність.

5. Моральний імператив дозволяє людям зберігати самоповагу незважаючи на те, що вони завдають шкоди іншим. Перетворення соціалізованих індивідуумів в безжальних вбивць досягається не маніпуляцією їх особистісними якостями, агресивними спонуканнями або моральними принципами, а навіюванням їм переконання в моральності вбивства. Саме це дозволяє російським солдатам вбивати без самоосуду. В рамках навіяної ним системи моральних цінностей, російські агресори починають вважати себе захисниками високих цінностей, миротворцями і навіть рятівниками людства. При цьому вони користуються значною підтримкою цивільного населення, яке в більшості своїй не приймає моральну відповідальність за геноцид українців і не засуджує себе або своїх співвітчизників за прояви геноциду.

Саме усвідомлення своєї моральної відповідальності є шляхом до недопущення проявів геноциду в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. URL: <http://www.n.org> › documents › atrocity-crimes. (дата звернення: 27.09.2024).
2. Геноцид – ВУЕ. URL: <http://www.vue.gov.ua> › Геноцид. (дата звернення: 28.09.2024).
3. Види міжнародних злочинів, передбачені міжнародним та українським правом: роз'яснення експертів. URL: <http://www.intent.press> › expert. (дата звернення: 29.09.2024).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> › ... (дата звернення: 29.09.2024).
5. E. Staub. The cultural-societal roots of violence: The examples of genocidal violence and of contemporary youth violence in the United States, *American Psychologist*, Vol. 51, 1996, pp. 17–132.
6. Lerner, M. J. The belief in a just world: A fundamental delusion. New York: Plenum Press, 1980. 210 p.

REFERENCES

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. URL: <http://www.n.org> › documents › atrocity-crimes. (data zvernennia: 27.09.2024).
2. Henotsyd – VUE. URL: <http://www.vue.gov.ua> › Henotsyd. (data zvernennia: 28.09.2024).
3. Vydy mizhnarodnykh zlochyniv, peredbacheni mizhnarodnym ta ukrainskym pravom: roziasnennia ekspertiv. URL: <http://www.intent.press> › expert. (data zvernennia: 29.09.2024).
4. Rymskyi Statut Mizhnarodnoho Kryminalnoho Sudu. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> › ... (data zvernennia: 29.09.2024).
5. E. Staub. The cultural-societal roots of violence: The examples of genocidal violence and of contemporary youth violence in the United States, *American Psychologist*, Vol. 51, 1996, pp. 17–132.
6. Lerner, M. J. The belief in a just world: A fundamental delusion. New York: Plenum Press, 1980. 210 p.

Kozlenko Pavlo Yukhimovich

Candidate of Philosophical Sciences,

Chairman of the Board

Public organization “Odessa holocaust Research Center”

10, Sadova str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0000-4660-852X

MORAL-LEGAL IMPLEMENTATION OF RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE: A SOCIO-PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE

Relevance of the study. *Genocide, that is, actions to destroy national or ethnic groups, is one of the most terrible crimes known to mankind. The perpetrators of this crime can be brought to justice both by the national courts of different states and by international tribunals. The state responsible for genocide may be subject to severe international sanctions.*

"The crime of all crimes" – this is how genocide is characterized in some acts of international tribunals. But how to distinguish genocide from other equally terrible crimes? This problem is of extreme practical importance. After all, law is only partly the art of good and justice, and partly a formal version of the perception of laws. Depending on the specific legal qualification, the act can have very different legal consequences. This includes falling or not falling within the scope of certain national laws, international conventions and international tribunals. That is why the global moral and legal implementation of responsibility for genocide is of great importance.

The aim of the work is to study the moral and legal implementation of responsibility for genocide from the point of view of social philosophy in order to obtain a comprehensive picture of understanding this phenomenon in the present and its prevention in the future. The object of research is social relations related to a wide range of actions against the peace and security of humanity, which fall under the definition of "genocide" as a crime. The subject of the research is the concept of "genocide" in international law; the study of legal responsibility for genocide; understanding the

moral responsibility of an individual, social group, society, society and the state for the implementation of genocide technology.

Theoretical and methodological foundations of the research. *The following general scientific methods were used to conduct this study: historical method; system-structural method; synthesis method; functional method.*

Research results. *"Genocide" literally means "murder of a family" (a combination of Greek and Latin roots). Despite its ancient sound, the term was invented relatively recently, in 1933, and acquired its normative legal meaning in 1948. The author of the term "genocide", and to a large extent the author of the wording of modern norms of international law regarding genocide, is Raphael Lemkin, a Polish and American Lawyer of Jewish origin.*

International criminal law knows four main types of international crimes: the crime of genocide, crimes against humanity; war crimes; and the crime of aggression. In particular, it is these crimes that fall within the jurisdiction of the International criminal court, and the definition of their composition can be found in the statute of this court (the Rome Statute). These elements partially overlap: for example, war crimes committed on a massive scale can be recognized as a crime against humanity, and if they are committed against a certain ethnic or national group – as genocide. These are all terrible crimes, but they are not completely identical.

The legal definition of genocide was first given in the UN Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide of 1948 (Article II), and then repeated in the Rome Statute of 1998 (article 6).

In the twentieth century, humanity took a big step forward, almost unanimously declaring "genocide" an international crime that is punishable all over the world. This is a great progress compared to the previous century. Undoubtedly, this process continues in the XXI century. As you know, the basis of prevention is the inevitability of punishment. The future international tribunal will have a lot of work to do to eradicate genocide and other international crimes. The current tragic events in Ukraine should not escape the attention of international justice...

Key words: *man, human life, aggression, hatred, genocide, morality, law, values, moral and legal implementation, responsibility.*